

„DIE GEMEINSAMKEIT DER PHILOSOPHISCHEN
ATMOSPHÄRE”
HUSSERL GÖTTINGEN-I TANÍTVÁNYAINAK
BARÁTSÁGÁRÓL EDITH STEIN ÍRÁSAI ALAPJÁN

KORMOS JÓZSEF

HEDWIG CONRAD-MARTIUS ezt írja Edith Steinhez fűződő baráti kapcsolatáról: „*Egymáshoz fordulásunknak a jellege és a módja teljesen más volt, mint egy megszokott barátság. Mindenekelőtt a filozófiai atmoszféra azonossága volt az, amelyből mi másokkal együtt újjászületünk.*”¹

Kétféle barátságról van itt szó az egyik a szokásos értelemben vett barátság, a másik, pedig az, amely a közös filozófiai atmoszférából születik. Hedwig Conrad-Martius és Edith Stein barátsága Edmund Husserl Göttingen-i korszakából eredeztethető. Husserl 1901-ben kerül Göttingenbe, 1905-től rendes, kinevezett professzor az egyetemen. Kapcsolatba kerül a müncheni fenomenológusokkal, 1904-ben az egyik ülésükön beszédet is tart. A pszichologizmus és a transzcendentális fenomenológia kérdésében nem értett egyet velük. Ennek is köszönhető az, hogy Theodor Lipps (1851-1914) néhány tanítványa – Adolf Reinach, Hans Theodor Conrad, Moritz Geiger, ... – pont a *Logische Untersuchungen* hatására 1905-ben Göttingenbe jön Husserlhez, hogy ő vezesse be őket a fenomenológia mélyebb ismeretébe. 1907-ben ezek a tanítványok hozzák létre Theodor Conrad vezetésével a müncheni „Pszichológiai Egyesület” mintájára a „Göttingeni Filozófiai Társaságot”² melynek ismertebb tagjai: Adolf Reinach (1883-1917, 1909-ben Husserlnél habilitál), Theodor Conrad (1881-1969), Hedwig Conrad Martius (1888-1966, 1912-ben Husserlnél doktorál) 1912-től Theodor Conrad felesége), Roman Ingarden (1893-1970, 1918-ban Husserlnél doktorál), Alexander Koyre, Moritz Geiger (1880-1937), Dietrich von Hildebrand (1889-1977, 1912-ben Husserlnél doktorál), Jean Héring (1890-1966), Hans Lipps (1889-1941). Nem tartozott kifejezetten a

---

¹ „Die Art und Weise, in der wir zueinander standen, war etwas ganz anderes als eine gewöhnliche Freundschaft. Da war zunächst die Gemeinsamkeit der philosophischen Atmosphäre, aus der wir mit vielen anderen herausgeboren waren.” Hedwig Conrad-Martius: *Meine Freundin Edith Stein*. In Herbstrith, Waltraud (Hg.): *Edith Stein. Ein Lebensbild in Zeugnissen und Selbstzeugnissen*. Mainz, 2001, Matthias-Günewald Verlag, 87-88.S.

² Lásd: Hans Rainer Sepp (Hg.): *Edmund Husserl und die phänomenologische Bewegung. Zeugnisse in Text und Bild*. Freiburg/München, 1988, Karl Alber Verlag, 189.S.

Filozófiai Társasághoz, de gyakori előadó és vendég volt Max Scheler (1874-1928). Mivel az I. világháború miatt sok hallgató elhagyta Göttingent, és Husserl pedig 1916-ben Freiburgba került, a Göttingeni Filozófiai Társaság gyakorlatilag megszűnt. A Társaság több tagjának levelezéséből azonban látható, hogy a baráti kapcsolatot fenntartották.

Edith Stein 1891. október 12-én született Breslauban egy zsidó hagyományokat őrző polgári család lányaként. Breslauban és Göttingenben filozófiát, pszichológiát, történelmet és német nyelvet hallgat. 1915-ben filozófiából, németből és történelemből államvizsgázik Göttingenben. 1916-tól Edmund Husserlnek az asszisztense. 1917-ben a filozófia doktorává avatják, Husserl-nél írja doktori disszertációját egy filozófiai és egyben pszichológiai témából, a beleérzés problémájáról.³ 1922. január 1-jén a bergzaberni Szt. Márton plébániatemplomban a keresztségben a Teréz nevet veszi fel. 1923–31 közt a speyeri domonkosrendi nővérek líceumában és tanítóképzőjében tanít.⁴ 1928–31 között pedagógiai tanulmányi napokon és kongresszusokon vesz részt előadóként is (Prága, Bécs, Salzburg, Basel, Párizs, Münster). 1932-től a münsteri Pedagógiai Intézet docense.⁵ 1933-ban ez az állása zsidó származása miatt megszűnik. 1933. október 14-én a kölni karmelita kolostorba vonul. A nemzeti szocializmus üldözései elől 1938. december 31-én a rend hollandiai Echt kolostorába helyezik át. 1942. július 26-án Hollandia összes katolikus templomában felolvassák a holland püspökök pásztorlevelét, amelyben elítélik az antiszemitizmus minden megnyilvánulását. A német megszállók „válaszként” augusztus 2-án az eddig megkímélt katolikus zsidókat – köztük Edith Steint és testvérét, Rosát – internálták Amersfoort-ba és Westerborkba. Innen szállították őket Auschwitzba. Edith Stein augusztus 9-én hunyt el. Művei 1998-ig 18 kötetben jelentek meg a freiburgi Herder kiadónál. Most ugyanitt van folyamatban az újra szerkesztett, pontosított 24 kötetes teljes kiadás (Edith Stein Gesamtausgabe), melyből eddig 11 kötet jelent meg. A teljes kiadás szerkesztése már jelzi Edith Stein munkásságának irányát, jellegét: 1-4. kötet az életrajzi írások, levelezések; 5-12. kötet a filozófiai írások; 13-16. kötet az antropológiai és pedagógiai írások; 17-20. kötet a misztikus és spirituális írások; 21-24. kötet a fordítások.

---

³ Doktori disszertációjának első címe „Das Einfühlungsproblem in seiner historischen Entwicklung und in phänomenologischer Betrachtung” (A beleérzés problémájának történeti fejlődése és szerepe a fenomenológiai elmélkedésben). Ez végül 1917-ben „Zum Problem der Einfühlung” (Adalékok a beleérzés problémájához) címmel jelent meg. Lásd: Sten, Edith: *Zum Problem der Einfühlung*. München, 1980, Kaffke

⁴ Lyzeum und dem Lehreninnen-Seminar in St. Magdalena in Speyer

⁵ Deutschen Institut für wissenschaftliche Pädagogik in Münster

Edith Stein 1913-ban kerül Göttingenbe. Előtte szülővárosa egyetemén folytatott tanulmányokat. Itt 1912/1913 téli szemeszterében a pszichológia szemináriumon egy referátumot kell tartania. Felkészülés közben találkozik először Husserl *Logische Untersuchungen* című művével. Egyik tanára Dr. Georg Moskiewicz (1878-1918) adja neki tanulmányozásra a második kötetet. Ezt a nehéz művet alaposan átolvassa. Amikor később Husserl órájára jelentkezik, a Husserlnél szokásos újoncokkal való „felvételi beszélgetés” során az alábbi párbeszéd zajlik köztük: „*Dr. Reinach úr már beszélt Önről. Olvasott már valamit a műveimből? – A Logikai vizsgálódásokat. – A teljes Logikai vizsgálódásokat? – A II. kötetet teljesen. – A teljes II. kötetet? Hát ez egy hőstett. Mondta nevetve. Ezzel fel lettem véve.*”⁶ Moskiewicz lelkesen beszél Steinnek a göttingeni élményeiről, ő személyesen ismerte Husserlt, félévig a tanítványa is volt. „*Göttingenben csak filozófálnak – éjjel és nappal, az étkezésnél, az utcán, mindenütt. Az ember csak a 'fenoménéről' beszél.*”⁷ Amikor egy képeslapban látta egy göttingeni Husserl tanítvány (Hedwig Martius) képét, hogy filozófiai dolgozatával egy pályadíjat nyert, ez még inkább növelte ambíciózus vágyát, hogy Göttingenbe menjen. Itteni tanulmányaira, élményeire az egyetemi város hangulatára, a kirándulásokra mindig szívesen gondolt. „*Kedves, öreg Göttingen! Azt hiszem, hogy csak az tudja megérteni, hogy mit rejt számunkra ez a név, aki 1905 és 1914 közt a göttingeni fenomenológiai iskola rövid virágkorában ott tanult.*”⁸

Stein Göttingenben egy igazi filozófiai és egyben baráti körbe került. Husserl hetente egyszer „szabad délutánt” tartott lakásán az érdeklődőknek, itt bármelyik hallgató kifejezhette saját gondolatait, nézeteit. Ezekon a családias összejöveteleken Husserl feleségével, Malwine asszonnyal, és gyermekeikkel, a művészettörténetet hallgató Elli-vel, a joghallgató Gerhart-tal és a gimnazista Wolfgang-gal is megismerkedhettek. A Husserl tanítványok szűkebb köre ezen kívül heti rendszerességgel a Filozófiai Társaság gyűlésein is találkozott. Ebben az időben az alapítók nagy része már nem vett részt rendszeresen a találkozókön, de mindig voltak jelentős személyek, akik a hagyományokat, a Társaság sajátos légkörét megőrizték ill. továbbadták. A gyűléseket egy

---

⁶ „Herr Dr. Reinach hat mir von Ihnen gesprochen. Haben Sie schon etwas von meinen Sachen gelesen? – Die Logischen Untersuchungen. – Die ganzen Logischen Untersuchungen? – Den II. Band ganz. – Den ganzen II. Band? Nun, das ist eine Heldentat. Sagte er lächelnd. Damit war ich aufgenommen.” Stein, Edith: *Aus dem Leben einer jüdischen Familie und weitere autobiografische Beiträge*. Freiburg, Basel, Wien, 2002, Herder, 200.S

⁷ „In Göttingen wird nur philosophiert – Tag und Nacht, beim Essen, auf der Straße, überall. Man spricht nur von 'Phänomenen'.” u.o. 170.S.

⁸ „Das liebe alte Göttingen! Ich glaube, nur wer in den Jahren zwischen 1905 und 1914, der kurzen Blütezeit der Göttinger Phänomenologenschule, dort studiert hat, kann ermessen, was für ein sin diesem Namen schwingt.” u.o. 189.S.

helybéli fiatal földbirtokos házában tartották, aki büszkén és örömmel ismerkedett a filozófusokkal, borral és teával kínálva őket, bár ő maga nem tudott érdemlegesen bekapcsolódni a szakmai diskurzusba. Felesége egy düsseldorfi festő lánya, apja képeivel díszítette a jellegzetes hangulatú házat. Dr. Moskiewicz már az első ülésen felkérte a jegyzőkönyv vezetésére. Edith Steint hamar befogadták maguk közé. *„Az én aktivitásom a többiekből nem váltott ki megütközést. Nagyon barátságosak voltak velem szemben és komolyan vették a megbeszéléssel kapcsolatos észrevételeimet.”*⁹ A Göttingen-i tanítványok életéhez hozzátartoztak a nagy kirándulások a környéken és a táncos esték is melyeken a tanárok is részt vettek. Stein, Dr. Moskiewicz tanácsára Adolf Reinachot, Husserl „jobbkezét” is felkeresi, aki az egyetemen a filozófia magántanára volt, és közvetlenségével, kedvességével mintegy összekötő volt a zárkózottabb Husserl és a tanítványok között. Reinach felveszi a gyakorlatára, megígéri, hogy bejelenti Husserlnél és bemutatja a Filozófiai Társaság tagjainak. Stein örül a szívélyes fogadtatásnak. *„Az első találkozásunk után nagyon boldog voltam és egy mély hála töltött el. Ez a tiszta szívűség olyan volt nekem, mint amilyenel még nem találkoztam. Ez számomra a legközelebbi hozzátartozó és barát, hosszú ismeretség, egy bizonyított szeretet esetén természetesnek tűnt. De itt valami teljesen másról volt szó. Ez már az első pillantásra egy teljesen új világ volt.”*¹⁰ Lenyűgözte Max Scheler is közvetlenségével, kicsit csapongó, de életszerű témáival. A Filozófiai Társaság gyűlésein sokáig Scheler *A formalizmus az etikában és a materiális értéketika* című műve volt a téma. Tudta, hogy Husserl és Scheler viszonya ellentétekkel volt terhes, de azért baráti kapcsolat volt köztük között. A Göttingeni Filozófiai Társaság a sokféle közös tevékenységgel nemcsak egy sajátos hangulatú légkört, hanem egy közös életformát is jelentett. Ahogy ezt miliót Roman Ingarden jellemezte. *Amikor én 1912 tavaszán Göttingenbe érkeztem Husserl filozófiai csoportja meglehetősen népes és élő volt. Gyakran tettek nagy sétákat vagy pedig üléseket tartottak ahol élénk vitákat folytattak a fenomenológiai problémákról. Ez egy ’filozófiai közösség’ volt, és az összejöveteleken gyakran egy teljes éven keresztül beszélgettek egy kiválasztott témáról. Ezen fiatalok számára a*

---

⁹ „Von den andern schien niemand an meiner Aktivität Anstoß zu nehmen. Sie waren sehr freundlich gegen mich und nahmen meine Diskussionsbemerkungen durchaus ernst.” u.o. 206.S.

¹⁰ „Ich war nach dieser ersten Begegnung sehr glücklich und von einer tiefen Dankbarkeit erfüllt. Es war mir, als sei mir noch nie ein Mensch mit einer so reinen Herzensgüte entgegengekommen. Daß die nächsten Angehörigen und Freunde, die einen jahrelang kennen, einem Liebe erweisen, schien mir selbstverständlich. Aber hier lag etwas ganz anderes vor. Es war wie ein erster Blick in eine ganz neue Welt.” u.o. 199.S.

*fenomenológia több volt mint egy szellemi atmoszféra: ez egy életforma volt.*¹¹

Husserl indítatására az igazság keresése és a tudományos jelleg volt a fontos a tanítványok számára bármely területen is végezték vizsgálódásaikat. „A tudomány, ahogy a neve is mutatja tudáshoz vezet. ... A tudással pedig birtokoljuk az igazságot.”¹² Husserl alapvetőnek tartotta, hogy az igazság, amely tiszta, határozott bizonyosság nem fér össze a pusztá vélekedéssel vagy az elfogult meggyőződéssel. A relativizmust és a szkepticizmust akarja kiküszöbölni a tudományként művelt filozófiával. „A filozófia a legkorábbi kezdektől fogva szigorúan tudományos kívánt lenni, olyan tudomány, amely eleget tesz a legmagasabb rendű teoretikus igényeknek is, és ugyanakkor etikai, vallási tekintetben tiszta észelvek szabályozta életet tesz lehetővé.”¹³ Módszerét az előítéletmentesség, a nyitottság, a következetesség, a tárgyilagosság a józan tisztaság jellemzi. Ahogy Hedwig Conrad-Martius jellemzi Edith Steint, azt egyben a fenomenológiát igazán gyakorló filozófusra is érti. „Edith Stein egy született fenomenologus volt. Az ő józan objektív szelleme, az őszinte tekintete, az abszolút tárgyilagossága már eleve predesztinálta erre.”¹⁴ Hedwig Conrad-Martiusnak a göttingeni generációt jellemző szavai magyarázatot adnak a Filozófiai Társaság tagjainak barátságára is. „Legkevésbé sem volt közös szaknyelvünk, vagy közös rendszerünk. Csak nyitottak voltunk a lét szellemi megragadására annak minden elképzelhető és lehetséges alakjában (amennyiben annak tiszta lényege tekintetbe vehető), és ez az ami összekapcsolt minket. ... Ez a tárgyilagos tisztaság és

---

¹¹ „Als ich im Frühjahr 1912 nach Göttingen kam, war die philosophische Gruppe um Husserl ziemlich zahlreich und lebendig. Sie unternahmen oft lange Spaziergänge oder saßen zusammen und führten lebhaft Diskussionen über phänomenologische Probleme. Man hatte auch hier eine 'philosophische Gesellschaft', und in den Versammlungen diskutierte man ein gewähltes Thema oft ein ganzes Jahr hindurch. Für diese jungen Menschen war die Phänomenologie mehr als eine geistige Atmosphäre. Sie war eine Lebensform. Hügli, Anton – Lübcke, Poul (Hg.): *Philosophie in 20. Jahrhunderts*. Reinbek bei Hamburg, 1998, Rowohlt, 116.S.

¹² „Wissenschaft geht, wie der Name gesagt, auf Wissen. ... Im Wissen aber besitzen wir die Wahrheit.” Husserl, Edmund: *Logische Untersuchungen. Erster Band. Prolegomena zur reinen Logik*. The Hague, 1975, Martinus Nijhoff, 27-28.S. (HusserlianaXVIII.)

¹³ Husserl, Edmund: *A filozófia mint szigorú tudomány*. Budapest, 1993, Kossuth, 23. o.

¹⁴ „Edith Stein war geborene Phänomenologin. Ihr nüchterner, objektiver Geist, ihr unverstellter Blick, ihre absolute Sachlichkeit prädestinierten sie dazu.” Hedwig Conrad-Martius: *Meine Freundin Edith Stein*. In Herbstrich, Waltraud (Hg.): *Edith Stein. Ein Lebensbild in Zeugnissen und Selbstzeugnissen*. Mainz, 2001, Matthias-Güneward Verlag, 89.S

rendezettség étosza volt .... Természetesen ez hatott az érzéseinkre, a jelleműnkre és az életmódunkra. Így teljesen magától értetődő volt, hogy egymás között barátkoztunk, függetlenül attól, hogy honnan származtunk, milyen fajtához vagy milyen valláshoz tartoztunk.”¹⁵

Valamilyen módon Platón barátság meghatározásánál is találkozunk ezzel a megközelítéssel. Ő a *Lüszisz*-ben ír részletesen a témáról. A barátság alapjának többféle lehetőségét – közös javak, kölcsönös érzelem, hasonlóság ill. különbözőség a tulajdonságokban, közös haszon, – tárgyalja, és a párbeszéd során kimutatja ezek paradox jellegét. A társalgás végén Szókratész ironikusan jelzi a barátságról való beszéd nehézségét.

„Most aztán, Lüszisz és Menexenosz, nevetségesek lettünk, mégpedig öregember létemre én is, de ti is. Mert ezek, akik szétszéledtek, azt fogják mondani, hogy mi úgy véljük, barátok vagyunk – én közétek számítom magam – , de hogy mi a barát, azt nem voltunk képesek fölfedezni.”¹⁶ Igazából nem derül miért barátok a barátok, hacsak nem azért mert tudnak beszélgetni egymással, van közös témájuk és közös módszerük ezen témák megtárgyalásához.

A Göttingeni Filozófiai Társaság tagjainak a barátsága is ezt a véleményt erősítheti meg. A Göttingen-i tanítványok barátságának az alapja a sokféleség mellett (vallás, származás, előzetes tanulmányok, érdeklődés, habitus, ...) a Husserltől származó irányultság (az igazság keresése) és a Husserltől származó fenomenológiai módszer volt.

---

¹⁵ „Wir besaßen keine Fachsprache, kein gemeinsames System, das am allerwenigsten. Es war nur der geöffnete Lick für die geistige Erreichbarkeit des Seins in allem seinen nur denkbar möglichen Gestaltungen (sofern ihr bloßes Wesen in Betracht kommt), was uns einte. ... Es war das Ethos der sachlichen Reinheit und Reinlichkeit ... . Das mußte natürlich auf Gesinnung, Charakter und Lebensweise abfärben.” u.o. 89.S.

¹⁶ Platón: *Lüszisz*. In: *Platón összes művei. Első kötet*. Budapest, 1984, Európa Kiadó, 172. old.